

TÜRK, HİNT VE ERMENİ KÜLTÜRLERİ VE EDEBİYATLARINDA ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI VE TARİHİ

Yalçın KAYALI*

Fatma Jale Gül ÇORUK**

Öz

Bu çalışma Türk, Hint ve Ermeni kültürleri ve edebiyatlarındaki çeviri çalışmaları ve tarihi başlığıyla, ilgili toplumlara ait çeviri etkinliğinin tarihsel süreçte izlediği yol ve çeviri metinlerin türü, yapısı ve içerikleri hakkındaki bilgileri sunmak amacıyla yapılmıştır. Böylece çeviri çalışmaları tarihi hakkındaki alan yazına, ilgili kültürlerdeki çeviri faaliyetleri hakkındaki bilgiler aktarılmak istenmiştir. Zira ülkemizde yapılan çeviri kültürü tarihi hakkındaki çalışmalarda, Hint ve Ermeni toplumlarındaki çeviri faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgilere değinilmemiştir. Biz de bu sebeple öncelikle, kendi kültürümüzdeki durumu aktarıp sonrasında Hint ve Ermeni kültürlerindeki çeviri faaliyetlerine ve tarihine değinmeye çalışarak karşılaştırmalı bir araştırma yapmayı hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Etkinliği, Çeviri Çalışmaları Tarihi, Hint Kültüründe Çeviri, Ermeni Kültüründe Çeviri, Çeviribilim.

TRANSLATION STUDIES AND HISTORY IN TURKISH, INDIAN AND ARMENIAN CULTURES AND LITERATURES

Abstract

This study was conducted to give information about the path the related cultures followed; types, structures and contents of the translated texts within the ` Translation Studies and History in Turkish, Indian and Armenian Cultures and Literatures` title. It was aimed to transfer information about the translation studies in these cultures to the literature of translation studies history because detailed information hasn't been mentioned enough in the translation culture history studies done in our country. As a result, we aimed to do a comparative research by stating first the situation in our country and mentioning the translation studies and history in Indian and Armenian cultures.

Keywords: Translation, Translation Studies History, Translation In Indian Culture, Translation In Armenian Culture, Science Of Translation.

1. GİRİŞ

Çevirinin tarihi ile ilgili araştırmalara bakıldığında, çevirinin bir etkinlik olarak oldukça kadim bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çeviri etkinliğinin tam olarak ne zaman başlamış olabileceği hakkında, kesin bir yargıda bulunmak oldukça zordur. Araştırmacılar, çevirinin birbirine yabancı ve birbirlerinin dillerini bilmeyen ulusların, tarihsel süreçte iletişim ihtiyaçlarının doğması ile başlamış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu ihtiyaçların ise, muhtemelen, siyasi ve ekonomik münasebetler sonucu doğmuş olabileceği ifade edilir.

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji Anabilim Dalı.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı.

Göktürk, çevirinin doğuşu ile ilgili şu efsanevi anlatıyı nakleder:

“Babil Kulesi'nin Öyküsü: Tufan'dan sonra yine kendilerini kaybeden insanlar, gökyüzüne ulaşma tutkusuyla bir kule yapmaya karar verirler. Herkes aynı dili konuştuğu için, el birliğiyle bu kuleyi inşaaya girişirler. Tanrı da, yine kendini kaybeden insan oğlunu cezalandırmak üzere dil kargaşası yaratır. İnsanlar birbirini anlayamaz olur ve o devasa projeyi gerçekleştiremezler. Zamanla çeşitli dil ve kültürler, farklı gelenekler oluşur. Bir yandan yabancı'lık, öte yandan çevreye kapalı yaşam, kişileri ön yargıya, yanlış anlamaya, çatışmaya sürükler. Tarihte, insanın kendi dilini bilmeyen, kendisiyle aynı kültür düzeyinde olmayana duyduğu itilimi ya da takındığı katı tavrı, kökü Yunancaya dayanan 'barbar' nitelemesiyle dışa vurduğu görülmektedir. İşte çeviri, insan oğlunun bölünüp dağılmasından bu yana yaşadığı bu dil kargaşasını aşma yolunda verdiği uğraştır, diller ötesi ortak bir dildir.” (Kızıltan, 2000)

Farklı kültürlerin birbirlerini tanımalarına köprü olan çeviri etkinliği, toplumların kültürel hareketliliğinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki Rönesans, bahsettiğimiz kültürel hareketliliğin sonucu olarak doğmuş ve bugünkü Avrupa'nın sahip olduğu kültürel ve sosyal gelişiminin temelini oluşturmuştur. Rönesans döneminde Eski Yunan ve Roma kültürlerine ait veriler, çeviri yoluyla Avrupa dillerine aktarılmış ve elde edilen bilgiler sentezlenmiştir. Çeviri yoluyla aktarımı gerçekleştirilen kültürel öğeler için Yıllancıoğlu, “Rönesans'ın kökleri Antik Yunan, Hitit, Fenike ve Mısır medeniyetlerinden, İslami yenileşme hareketlerinin temeli ise Yunan ve Hint medeniyetlerinden gelmektedir.” (Yıllancıoğlu, 2005) ifadesini kullanmıştır. Tarih boyunca birçok uygarlık için aydınlanma dönemleri çeviriyle başlamıştır. Dolayısıyla çeviri, yeni bilgi ve kültür alanlarına açılmanın yoludur. Diğer bir ifadeyle değişik toplulukların bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleriyle paylaşabilme aracıdır. (Akşit, 2010) Bugüne değin çevirinin teorik tanımı ile ilgili birçok betimlemede bulunulmuştur. Bize göre ise çeviri ile ilgili en kapsamlı tanımını Çernyahovskaya yapar. Ona göre; “Çeviri, dille yapılan bir eylemdir. Amacı, sözün yapısını yeniden oluşturmaktır. Bu yeniden oluşumun sonucunda, içeriğin amacı değiştirilmeden kalırken, ifadenin aracı değiştirilir (bir dil yerine başka bir dil kullanılır). (Karaca, 2014) Bryusov'un çeviri tanımı ise bağlamsal içeriği açısından bizce en dikkat çekicilerinden biridir. Bryusov'un ifadesiyle çeviri, “Bir pota içerisinde menekşenin temel elementlerini yerleştirmek ve yeniden menekşe yapmaktır. (Karaca, 2014) Şimdi de çalışmamızın alt araştırma alanları olan Türk, Ermeni ve Hint kültürleri ve edebiyatlarındaki çeviri tarihi ve faaliyetleri, sırasıyla irdelenmeye çalışılacaktır.

2. TÜRK KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA ÇEVİRİ

Türk kültüründe de çeviri faaliyetleri, ilkçağlardan beri önemli bir rol oynamıştır. Orhun Kitabeleri'nden öncesi hakkında net bilgilerimiz bulunmadığı için Türk edebiyatında çeviri etkinliklerinin Uygur döneminde başladığını söyleyebiliriz. Ancak bazı kaynaklarda Göktürk döneminde de Nirvanasutra adlı metinlerin Türkçeye çevrildiği nakledilir (Yıldız, 2009). Uygur döneminde din değişikliği, beraberinde alfabe değişikliğini de getirmiştir. Yeni

dinlerin yani Maniheizm ve Buddhizm'in anlaşılabilmesi için Çince metinlerden Türkçeye çeviriler yapılmıştır. Bu noktada Uygur dönemi edebiyatı için çeviri edebiyatıdır tanımını yapmak çok da yanlış olmayacaktır. 840 yılından yıkılan Uygur Hanedanlığının yerini, Karahanlılar almış ve İslamiyet'i resmi dinleri olarak benimseyerek Türklüğün merkezini bugünkü Türkistan'a kaydırmışlardır. Bu yeni dönemle birlikte Türkçe üzerinde Arapça ve Farsça'nın belirgin bir etkisi görülmeye başlanmıştır. Bu durum alfabe değişikliğini de beraberinde getirmiştir.

Türklerin "Anadolu topraklarına yerleşmelerinden itibaren, önce Selçuklu Türkleri, daha sonra da Osmanlılar, Arapça ve Farsça hazırlanmış dini, felsefi, bilimsel ve yazınsal metinlerin çevirilerinden yararlanmışlardır." (Yılancıoğlu, 2005) Arapça ve Farsça öğrenimine ağırlık veren Osmanlılar, yazınsal çeviri alanında İslam'ın etkisiyle, özellikle kelimeler, mantık ve tasavvufa ait metinlerden çeviriler yaparak kültür birikimlerine katmışlardır. Osmanlı'da çeviri etkinlikleri ise "bürokrasi, elçilikler, mühendislik ve tıp okulları, tercüme büroları ve azınlık okulları olmak üzere beş alanda sürdürülmüştür." (Yazıcı, 2010) Batılı tarzındaki ilk bilimsel ve yazınsal çeviriler ise 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve tarih, fen, askerlik, tıp konularındaki çevirilere ağırlık verilmiştir. 19. yüzyılda mühendishane adı altında ilk teknik okullar kurulmaya başlanmış ve bununla birlikte bu teknik okullarda okutulacak metinler Osmanlıcaya çevrilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca matbaanın kurulması da batılı eserlerin tercümelerinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Fen bilimlerine ait metinlerin dışında edebi metinlerin de Türkçeye aktarılması dönemin çeviri edebiyatına ve kültür tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemdeki edebi çeviriler dört ana başlık altından toplanmaktadır. Bunlar tiyatro, roman, felsefi diyaloglar ve şiir çevirileridir. (Koç, 2006)

1856'da Şinasi'nin Fransızcadan yaptığı ilk şiir çevirileri ve 1860'da da yine Şinasi tarafından çevrilen Şair Evlenmesi adlı ilk çeviri tiyatro oyunu yayımlanmıştır. Türk edebiyatındaki ilk çeviri roman olan Telemak ise 1862'de Yusuf Kamil Paşa tarafından dilimize aktarılmıştır. Victor Hugo'nun Sefiller adlı eseri ise Mağdurün Hikâyesi adıyla dilimize çevrilmiş olan ikinci eserdir. Bu ilk çeviri faaliyetlerinin ardından Victor Hugo'dan Daniel Defoe'ya; Voltaire'den Alexandra Dumas'a uzanan geniş bir yelpazede çok sayıda eser dilimize çevrilmeye başlanmıştır.

Osmanlıda yaşayan diğer diller bağlamında da ilk olarak 1851 yılında Hovsep Vartanyan Paşa tarafından Akabi Hikâyesi Ermenice harfli olarak Türkçeye aktarılmıştır. Sonrasında da 1868'de Don Kişot'un Ermenice harfleriyle Türkçeye çevrildiği bilinmektedir.

19. yüzyıl hukuk, tıp, eğitim, idari ve askeri alanlardaki yenileşme faaliyetlerinin hızla devam ettiği ve bu duruma paralel olarak da ilgili alanlara ait çevirilere ihtiyaç duyulduğu bir dönemdir. Bu sebeple de Osmanlı'da tercüme etkinlikleri bürokrasi, elçilikler, mühendislik ve tıp okulları, tercüme büroları ve azınlık okulları ile yürütülmeye çalışılmış ancak özellikle de yabancı dilde eğitiminden beklenen sonuçlar elde edilemeyince devlet eliyle tercüme büroları kurulmaya başlanmıştır. (Yazıcı, 2010) Bunlardan ilki 1832'de kurulan ve tercüme faaliyetlerinin merkezi olan Bab-ı Ali Tercüme Odası'dır. (Şeref, 2014) Ardından 1839'da da Encümen-i Daniş kurulmuştur. Dönemin önde gelen yazar ve şairlerinin buluşma noktası haline gelen bu odalar hakkında Vedat Günyol'un yorumu ise şöyledir:

"1832'de kurulan Tercüme odası daha çok Bab-ı Ali'nin yabancı konsoluklarla yaptığı yazışmaları yönetmekteydi.

Hariciye Nezareti'ne bağlı olan kurul, Rum dilmaçlarının büyük ölçüde telkinindeydi denebilir. Baş tercümanlığa getirilen Rum asıllı Yahya Efendi, aynı zamanda Mühendishane'de öğretmendi. Okulda yararlanılmak üzere Fransızca ve İtalyancadan tercüme yapıyordu. Ondan sonra gelen baş tercüman Musevi asıllı İshak Efendi yönetiminde Tercüme Odası, Fransızca öğreten bir kurul haline geldi. Ali ve Saffet Paşalar, Ahmet Vefik Paşalar hatta Namık Kemal'ler, Şinasi'ler bu odada çalıştılar.” (Kara, 2010)

1839'da asıl kuruluş amacı Darülfünun'a ders kitabı hazırlamak olan Encümen-i Daniş ile birlikte tercüme faaliyetlerindeki amaca biraz daha yaklaşılmıştır. Encümen-i Daniş'in fen bilimlerindeki eksikliğini giderebilmek adına da 1861'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye kurulmuştur. 1865'te ise halkın anlayabileceği çeviri ve telif eserlerin basılmasını amaçlayan Telif ve Tercüme heyeti kurulmuşsa da uzun süre faaliyet gösterememiştir. 1870'e gelindiğinde ise Daireyi İlmiye kurulmuş ve bu daireye girecek elemanlardan Latince ya da Yunanca bilme koşulu aranmıştır. (Yazıcı, 2010) Ayrıca Telif ve Tercüme Nizamnamesi'ni hazırlama görevi de bu daireye verilmiştir. Daireyi İlmiye'nin bu faaliyetleri aynı zamanda Osmanlı dönemi çeviri etkinliklerinin devlet himayesinde gerçekleştiği son dönem olarak bilinir. Böylece çeviri çalışmalarına, bürokratik gereksinimler hariç, Cumhuriyet dönemine kadar (yaklaşık elli sene) ara verilmiştir.

Araştırmacılar, Türk kültürü ve edebiyatında çeviri ve çevirmen bilincinin oluştuğu dönemle ilgili olarak Cumhuriyet sonrası dönemi işaret etmektedir. Bu dönem çeviri faaliyetleri, özellikle Batı menşeli edebi metinlerin dilimize aktarılması üzerinde yoğunlaşmıştır. 1930 yılında düzenlenen I. Türk Neşriyat Kongresi'nde Cumhuriyet dönemi tercüme bürosunun kuruluş kararı alınmıştır. Büronun daimi üyeleri ise, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal, Nusret Hızır'dır. Büroya ait resmi dergi 1940'da yayımlanmaya başlamış olup çeviri üzerine çeşitli konular ve metinlerle 1940-1966 yılları arası toplam 87 sayı olarak basılmıştır.

1940'larda Hasan Ali Yücel tarafından başlatılan çeviri çalışmalarında ise, kültürel farkındalık ve aydınlanma hedeflenmiştir. Yazıcı'ya göre, Cumhuriyet sonrası çeviri etkinlikleri iki alanda ilerlemiştir: Tercüme Dergileri ve Üniversitelerdeki Çeviri Faaliyetleri. (Yazıcı, 2010) Tercüme Dergisi, 1940'ta Hasan Ali Yücel önderliğinde yayım hayatına başlamış ve Batı kaynaklı metinlerin Türkçeye çevrilmesi hedeflenerek 42 sayı yayımlanmıştır. Derginin kuruluş amacı, medeniyetin bir bütün olarak algılanmasını sağlamaktır. Zira “Tercüme, bütün bir medeniyeti nakletmektir.” (Ülken, 2011) Üniversitelerdeki çeviri çalışmaları ise bilimsel çeviri odaklı olarak yürütülmüştür. 1965'te kurulan Tercüme Heyeti ise yine aynı amaca hizmet etmekle birlikte, Türk dilinin de gelişimine katkı sağlamayı amaçlıyordu. Yapılan araştırmalar matbaanın kullanılmaya başlandığı 1729 yılından 1928 yılına kadar yaklaşık 30.000 kitabın basıldığını ve bu kitapların 3.534 tanesinin de çeviri olduğunu göstermektedir. (Akbahar, 1985) Çeviri kitaplarının büyük bir bölümünü İngilizce ve Fransızcadan yapılan çeviriler oluşturmaktadır. Dilimize aktarılan kitaplar genellikle hukuk, tıp ve mühendislik gibi pozitif bilimlerle ilgilidir. Ayrıca batı edebiyatının özelliklerini yansıtan edebi eserlerin çevirilerine de yine bu dönemde başlanmıştır.

Türk edebiyatı ve kültüründe çeviri etkinliğinin tarihsel süreçteki izleği yol ile ilgili bilgileri sunduğumuz bu bölümün ardından şimdi de makalemizin eş çalışma konusu olan Hint edebiyatı ve tarihinde çeviri, çeviri etkinlikleri konusuna değineceğiz.

3. HİNT KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA ÇEVİRİ

Hindistan'daki çeviri faaliyetleri de oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Araştırmalar ispat edilebilir ilk çeviri faaliyetlerinin milattan –hemen- önceki döneme denk geldiğini ileri sürerler. Öyle ki Hindistan'ın MÖ 3-4. yüzyıldaki görüntüsü, çoğu çağdaşı medeniyetle karşılaştırıldığında oldukça ileri bir düzeydedir. Dönemin Maurya Krallığı, siyasi ve ticari faaliyetleri açısından eski Çin ve eski Roma imparatorluklarıyla güçlü ilişkiler içerisindeydi. Bu bağlamda eski Çin hükümdarı ile Maurya kralı Çandragupta arasında yapılan Bactria bölgesinin toprak ve vergi dağılımı hakkındaki anlaşmanın imzalanması sırasında Hint tarafının Çince bilen tercümanının kayıtlarına rastlanılmıştır. (Tripathi, 1999) Yine Maurya Tarihi hakkında bilgiler veren Aşoka yazıtlarında ve taş plakalar üzerine işlenmiş el yazmalarında da, Maurya sarayında istihdam edilen çevirmenlerden bahsedilmektedir. Bu çevirmenlerin, savaşlar sırasında ele geçirilen ve kaynak dile hâkim bilgili ve eğitilmiş kişiler arasından seçildiği ifade edilir. Seçilen çevirmen adayları, çileci birer derviş olarak gezdikleri dönemde eski Çin, Roma ve İran coğrafyasında uzun yıllar bulunmuş ve ilgili dili bilen; sonrasında ise Maurya kralının himayesine girmiş bilginler tarafından eğitilirdi. Bu eğitim süresi ile ilgili olarak çevirmen adayının kabiliyeti ve öğreneceği dilin zorluğu ön planda tutulur ve iki ile yedi yıl arasında değişen bir eğitimden geçerlerdi. Eğitim, Roma, Çin ya da İran dilini bilen esirlerin öncelikle yerel Hint dillerinden birinin öğretilmesiyle başlar sonra Guru adı verilen hocalarının gözetiminde çeviri alıştırmalarıyla devam ederdi. Eğitimi başarıyla tamamlayanlar, devlet çevirmeni olarak nitelendirilebileceğimiz bir unvan ile ödüllendirilirdi. Böylelikle o çevirmen krala karşı gelmediği sürece, sarayda kalır ve yüksek seviyede bir memurun sahip olduğu koşullara sahip olurdu (Mani: 1987).

Hindistan'daki çeviri faaliyetleri ile ilgili olarak dikkatimizi çeken diğer bir unsur ise MS 1-3 yüzyılda hakim olmuş Kuşan İmparatorluğu döneminde oluşturulan Çeviri Okulları hakkındadır. Kuşan İmparatoru Kanişka MS 1. yüzyılda temeli Maurya İmparatorluğuna dayanan çeviri ve çevirmen faaliyetlerini geliştirme çabaları kapsamında saraya bağlı ilk “Çeviri Okulu” olarak adlandırabileceğimiz kurumu açmıştır. Bu okul onlarca tercüman yetiştirmiş ve Hindistan menşeli Buddhizm inancının dünyaya açılmasına yardımcı olmuştur. Zira bu okulun kuruluş amacı bir Hint dili olan Pali diliyle yazılmış Buddhist metinleri başta Çince olmak üzere çeşitli komşu medeniyetlerin dillerine çevrilmesi olmuştur. Böylelikle dönemin siyasi faaliyetleri kapsamında, komşu devletlere gönderilen elçi heyetlerine ilgili metinleri çeviren çevirmenler de katılmış ve çevrilen Buddhist metinler de gönderilmiştir (Tripathi, 1999).

Çeviri faaliyetlerinin hız kazandığı diğer bir dönem ise MS 3-7. yüzyıl arasında hüküm süren Gupta İmparatorluğu çağıdır. Bu dönem Hint uygarlığının altın çağı olarak nitelendirilir ve siyasi, kültürel faaliyetlerin zirveye ulaştığı çağdır. Gupta kralı II. Çandragupta dönemi, Hint medeniyetinin Shakespeare'i olarak nitelendirilen dram ve şiir

sanatçısı Kālīdāsa'nın da yetiştiği dönemdir. Öyle ki bu ozanın eserlerinden yapılan çeviriler 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl Batı edebiyatçıları derinden etkilemiştir. Örneğin, Goethe Şakuntalā için şunları söylemiştir:

“İlkbaharın çiçekleri mi?

Yoksa sonbaharın meyvelerini mi istersin?

Dinlemek, haz almak veya sarhoş olmak mı istersin?

Bir kelimeyle yeri ve göğü kavramak mı istersin?

Şakuntalā derim.” (Kaya, 2005)

Sonrası yani MS 1000 yılları gibi Hindistan'a İslamiyet'in gelişi ve Türk-Müslüman liderlerin kendilerini Hintlilere kabul ettirme çabası kültürel faaliyetler olarak nitelendirebileceğimiz çeviri çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Ancak Türk-Müslüman yönetimi altındaki Hindistan siyasi birliğinin kurulmasıyla birlikte İslamiyeti seçen Hintliler, kendi dillerindeki İslam kaynaklarına ihtiyaç duymuşlardır. Bu bağlamda 9. yüzyılın başlarında Keşmir'de hüküm süren bir Hint kralının Emir Abdullah bin Umar bin Abdul Aziz'e bir mektup yazdığından ve bu mektupta Kuran'ı Hint diline çevirmek üzere bir heyeti sarayına göndermesini talep ettiği söylenir. (Khwaja: 1998) Sarayda istihdam edilen bu çeviri heyeti dini metinlerin çevirileri ile ilgilenmiştir. Sonrasında Hindistan çeviri çalışmaları konusundaki bilgilerimiz yaklaşık yedi yüzyıl süreyle sekteye uğramıştır. 1657 yılında ise Şah Cihan'ın büyük oğlu Dara Şukuh, Hint felsefi metinleri Upanishadlar'ı Sanskrit dilinden Farsça'ya çevirtirmiş ve ilgili metinler Farsça aracılığıyla diğer dünya dillerine çevrilerek dünya kültürüne kazandırılmıştır. Bu çeviri, aynı zamanda Hint kültür ve uygarlığına ait metinlerin yabancı kültürlerle aktarılması çalışmalarının başlangacı olarak nitelendirilebilir. Öyle ki Sanskrit dilinden Fars diline çevrilen Upanishadlar, Anquetil Duperron tarafından Fransızca ve Latinceye çevrildikten sonra 1801-1802 yıllarında Avrupa'da da basılmıştır. (Kaya: 2008)

Kronolojik sıralamada çeviri faaliyetlerinin özellikle edebi çeviri kapsamında hız kazandığı diğer bir dönem ise İngilizlerin 1700'lü yılların sonunda Hint alt kıtasına gelişi ile olmuştur. Çeviri çalışmaları Asiatic Society olarak isimlendirilen bir kurum tarafından yürütülmüş, Hint medeniyetine kaynaklık eden eserler Sir Willams Jones başkanlığında İngilizceye çevrilmiştir. Çeviri çalışmaları kapsamında binlerce kitabın İngilizceye çevrildiği kaydedilmişken bu çeviriler sayesinde dünya Hint'in gizli edebi ve kültürel hazinesinden de haberdar olmuştur.

Dünya dillerine aktarımı gerçekleştirilen Hint edebi metin türlerinin başında şüphesiz ki Hint masalları özellikle de fabl türü gelir. Araştırmacılar Hint fabl koleksiyonu Pançatantra'nın elliye aşkın dünya diline çevrildiğini bildirirler. Bu masalların da sırasıyla Ezop masallarını, Binbir Gece Masallarını, La Fontaine ve Grimm Masallarını etkilediği düşünülür. Tabi ki bu etkileşim ilgili masalların Sanskrit dilinden başta Pehlevice olmak üzere diğer dillere çevirileri sayesinde olmuştur. MS 370'te Pehleviceye çevrilen metin sonrasında İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dünya dillerine çevrilerek Fables of Pilpay, Light of Canopus ya da The Moral Philosophie of Dani adlarıyla yayımlanmıştır. Türkiye'de de Pançatantra Masallarının bir bölümü Hindolog Prof. Dr. Kemal Çağdaş tarafından Türkçeye aktarılmışken Prof. Dr. Korhan Kaya da, önce Hint Masalları Derlemesi ve sonrasında Kathāsaritsāgara (Masal Okyanuslarının Irmağı) adlı koleksiyonu Türkçeye çevirerek Türk

okuyucu ve araştırmacılarıyla buluşturmuştur. Bugün de Hint edebiyatına ait eserlerin Türkçeye çevirileri ilgili dilin filologları tarafından gerçekleştirilmektedir.

4. ERMENİ KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATINDA ÇEVİRİ

Ermeni çeviri faaliyetleri hakkında derli toplu bir kaynak olmayışının yarattığı zorluk bir yana Ermeni diline sahip bireylerce bu konunun araştırılmamış olması da ayrı bir sorun olarak görülmektedir. Yapılan kaynak ve e-kaynak taramalarında elde edilen veriler daha çok Ermeni tercümanlar ve onların özellikleri üzerinde toplanırken e-kaynaklarda karşımıza daha çok güncel ve özellikle Ermeni Çevirmenler Günü'nün kutlanmasını anlatan haber niteliğindeki veriler çıkmıştır. Dolayısıyla elde edilen verilerden aralarında tarihsel boşluklar bulunmasına rağmen bütüncül bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Hem Ermeni dili hem de Ermeni edebiyatı üzerine yazılan kaynaklarda Ermeni çevirmenler ve çevirilere dair dikkate değer bilgiler bulunmamaktadır. Ermeniler, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul ettiklerinde kendilerine özgü bir alfabeleri bulunmamaktaydı. Dolayısıyla İncil'i Yunanca ve Süryanice olarak okumak zorundaydılar. 5. yüzyıl Ermeni harflerinin Altın Çağı olarak adlandırılrsa da bu durum hem alfabenin tamamlanmasından hem de İncil'in Ermeniceye tercüme edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İncil'in çevrilebilmiş olması, 5. yüzyıldan önce de çeviri faaliyetlerinin olduğu izlenimini doğurmaktadır. Bu noktada hem diğer dillerdeki çeviri faaliyetlerinin başlangıç sebeplerini göz önüne alınca hem de Ermenilerin Hıristiyanlık ile ilgili kaynaklara erişme ihtiyacının olduğu öngörüldüğünde İncil sonrası çevirilerde de dini bir içerik olduğunu söylemek çok da yanlış bir tutum olmayacaktır.

İlerleyen süreçte Platon, Aristoteles gibi filozofların metinleri bağlamında gramer, retorik, felsefe, doğa bilimleri ve ilahiyat gibi alanlarda çeviriler yapılmıştır.¹ Ermenilerin zaman içerisinde genişleyen ticaret ağları nedeniyle temasta buldukları milletlerle iletişim noktasında çeviriye ihtiyaç duydukları kesindir. Dolayısıyla çevirinin ticaret ve ekonomi alanlarında gelişim gösterdiği bir dönemlerinin olduğu da muhakkaktır.

Eski ve Ortaçağ'a ait metinlerin orijinallerinin kaybolduğu ancak Ermeniceye çevrilenlerin korunduğu ve onların bugün için birer ortak kültürel miras konumuna geldikleri belirtilmektedir. Bunlar arasında Meşrop Maşots tarafından Ermeniceye çevrilen Eusebius of Cesarea'nın bulunduğu belirtilmekte ve Ermeniceye çevrilmiş olması sebebiyle yazımından yüzyıllar sonra bile korunabildiğine dikkat çekilmektedir ancak bununla ilgili detaylı bir açıklamanın verilememiş olması bilginin sağlamlasının yapılmasını da zorlaştırmaktadır.²

Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilere örnek olarak, 1913 yılında basılan *Ermeni Edebiyatı Numuneleri*, 1992 yılında yayımlanan Pars Tuğlacı'nın "*Ermeni Edebiyatından Seçkiler*", 2001 yılında yayımlanan Birsen Karaca'nın "*Ermeni Edebiyatı Seçkisi*" dikkate değer çalışmalar olarak öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra Hagop Mintzuri'nin *Armıdan* adlı eser Türkçeye "Armıdan Fırat'ın Öte Yanı" ve "Atina Tuzun Var mı?" başlıklarıyla iki bölümde çevrilmiştir. Hampartsum Gelenyan'a (kısaca Hamasdeğ) ait *Güvercinim Harput'ta Kaldı* adlı eseri, Kirkor Ceyhan'ın *Seferberlik Türküleriyle Büyüdüm* adlı eseri, Mıgırdiç

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. <http://armenianlanguage.org/translators/translators.html> (erişim tarihi: 20.05.2015)

² Ayrıntılı bilgi için bk. <http://armenianlanguage.org/translators/translators.html> (erişim tarihi: 20.05.2015)

Margosyan'ın *Gavur Mahallesi*, *Söyle Margos Nerelisen?* ve *Biletimiz İstanbul'a Kesildi* adlı eserleri, Zaven Biberyan'ın *Babam Aşkale'ye Gitmedi* ve *Yalnızlar* adlı eserleri, Yervant Gobelyan'ın *Memleketini Özleyen Yengeç* adlı eseri, Ara Güler'in *Babil'den Sonra Yaşayacağız* adlı eseri, William Saroyan'ın *Aram Derler Adıma*, *Yoksul İnsanlar* ve *Paris-Fresno Güncesi 1967-68* adlı eserleri ile Yervant Odyan'ın *Yoldaş Pançuni* adlı eseri örnek olarak sayılabilir.³

Her yıl 13 Ekim'de kutlanan, Ermeni dünyasının en anlamlı günlerinden biri sayılan "Aziz Çevirmenler Günü/ Targmançats Ton" bir çeşit dini ve milli bayram niteliği taşımaktadır. Bu bayram öncelikle İncil'i Ermeniceye çeviren Aziz Meşrop Maşots, Katolikos Sahak Partev ve diğer bütün çevirmenlerin anısına kutlanmaktadır. Bu noktada, Ermenilerin çeviri faaliyetlerine diğer milletlerden farklı olarak bir kutsiyet atfetmelerinin temelinde, milli bütünlüklerini Hıristiyanlığa dolayısıyla Ermenice İncil'e ve de dolayısıyla çevirmenlere bağlı görmeleri bulunmaktadır.

5. SONUÇ

Dünya genelinde çeviri faaliyetlerinin tam olarak ne zaman başladığına dair kesin kanıtlara ulaşamıyor olsa bile bugünden bakıldığında çeviri faaliyetlerinin öncelikli olarak dini ve ticari bir görünüm sergilediği, bu iki alandaki faaliyetlerin devamında ihtiyaç duyulan alanlarda çevirilere yöneldiği görülmektedir.

Çalışmamıza konu olan kültürel ya da edebi çeviri ise daha sonraki dönemlerde gelişmiş ve çevirinin bir bilim dalı olarak anılmasıyla birlikte toplumların kültürel ve bilimsel hayatlarında önemli bir rol üstlenmiştir.

Türk edebiyatındaki çeviri faaliyetleri, çalışmamızın ilgili bölümünde de değindiğimiz üzere batı kaynaklı edebi metinlerin Türkçeye aktarılması husunda yoğunlaşmıştır. Amaç güçlü bir edebi ve kültürel hazineye sahip olduğu düşünülern batı düşüncesinin edebi materyaller aracılığıyla kültürümüze aktarılması olmuştur. Ancak bu tanım ve tarihlendirme Türk edebiyatındaki çeviri çalışmalarının kronolojisinin saptanması konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple ilgili konu hakkındaki çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Çalışmamızın tamamlayıcı alt alan konusu olan Hint edebiyatındaki çeviri çalışmaları hakkındaki aktardığımız bilgiler ise Hint dili ve kültürüne ait eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Zira zengin Hint kültürüne ait bilgilerimiz ilgili edebi metinlerin Türkçeye çevrilmesi sayesinde artmaktadır. Bu anlamda ülkemizde Hint menşeli metinlerin Türkçeye aktarılması konusunda çalışan filolog akademisyenlerin sayısı oldukça az olmakla birlikte yapılan çevirilerin sayısı ve niteleği oldukça üst düzeydedir. Ancak bu durum ilgili erek dilden hedef dil yani Türkçeye yapılan eser çevirilerinin henüz istenilenin çok altında olduğu gerçeğini de değiştirmemektedir.

Son olarak, makalemizin tamamlayıcı son çalışma alt alanı olan Ermeni edebiyatındaki çeviri faaliyetleri konusundaki bilgilerimizi değerlendirdiğimizde, Ermeni dilinden Türkçeye yapılan çeviriler konusunda daha detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Öte

³ Ayrıntılı bilgi için bk. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/157/kankal.htm (erişim tarihi: 10.05.2015) ve Aydın, Yavuz (2008), *Ermeniceden Türkçeye Yapılan Çevirilerde Karşılaşılan Çeviri Sorunları*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

yandan konuyla ilgili verilen bilgilerin arasına, Ermenilere soykırım yapıldığı yönünde iddiaların serpiştirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin arşivlerinde söz konusu iddialarla ilgili metinlerin gizlendiğinin ve 1915 yılında Ermenilerin yaşadıkları “felaket”ten dolayı çeviri faaliyetlerinin sekteye uğradığının ima edilmesi nedeniyle zaten sınırlı bir kaynak erişimi olan konunun siyasete alet edilmiş olması bilimsel açıdan üzüntü verici bir mahiyettedir.⁴

Kaynakça

- Akbahar, Nuri. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyet'e Çeviri*, İletişim Yayınları, Tanzimattan Cumhuriyet'e Çeviri Ansiklopedisi, Cilt: 2, İstanbul.
- Aydın, Yavuz. (2008). *Ermeniceden Türkçeye Yapılan Çevirilerde Karşılaşılan Çeviri Sorunları*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Can, H. Derya (2007). *Devanagari Alfabesi ve Sanskrit Parçalar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Can, H. Derya (2008). *Sanskrit Grameri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Göktürk, Akşit. (2010), *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kalidasa, (2005). *Şakuntala*, (Çev. Korhan Kaya), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kara, S. Vural. (2010). *Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye'de Çeviri Etkinliği*, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, Mersin.
- Karaca, Birsen. (2014). *Edebiyat Çevirisi, Önemi, Niteliği ve Sorunları*, T.C. Kültürve Turizm Bakanlığı - TEDA Türkiye'nin Çeviri ve Yayın Destek Programı, Edebi Çeviri Atölyesi, TURUSÇAT çalışmaları kapsamında sunulan yayımlanmamış bildiri; Yayınlanmamış Çeviri Yöntemleri Doktora Dersi Notları.
- Khwaja, Muhammad. (1998). *Waqi'at-i-Kashmir (The History of Kashmir)* [translated by Khwaja Hamid Yazdani], Jammu and Kashmir Islamic Research Center, Srinagar.
- Kızıltan, Rezzan. (2000). *Tarihte Çeviri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 40, Sayı: 1.2, Ankara.
- Koç, Haşim. (2006). *Osmanlı'da Tercüme Kavramı ve Tanzimat Dönemindeki Edebi Tercümelere Dair Çalışmalar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt:4, Sayı: 8, İstanbul.
- Ülken, Hilmi, Ziya. (2011). *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mani, Ramasharkan. (1987). *Details of Ancient Indians' History*, Star Publications Centre, Delhi.
- Şeref, İzzet. (2014). *Tanzimat Dönemi'nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendin ve Düşünce*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 31, Ordu.

⁴ Söz konusu söylemler için bk. <http://translationjournal.net/journal/08world.htm> ve <http://armenian language.org/translators/translators.html> (erişim tarihi: 20.05.2015)

- Tripathi, B. Rashmi. (1999). *History of Ancient India*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.
- Upanishadlar*, (2008). (Çev. Korhan Kaya), I. Baskı, Tükiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, Mine. (2010), *Çeviribilimin Temel Karam ve Kuramları*, Multilingual Yayınevi, İstanbul.
- Yılancıoğlu, Seza. (2005), *Türk Romanının Oluşumunda Çevirinin Ekinsel Etkileri*, IV. Dil, Yazın ve Değişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Çanakkale.
- Yıldız, Ayşe. (2009). *Tercüme Kavramı ve Türkçe Mesnevilerde Tercüme Meselesinin Klasik Edebiyatla Bağlamında Yorumlanması Denemesi*, Turkish Studies, Cilt: 4, Ankara.

İnternet Kaynakaları

<http://armenianlanguage.org/translators/translators.html> (erişim tarihi: 20.05.2015)

[http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli Egitim Dergisi/157/kankal.htm](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/157/kankal.htm) (erişim tarihi: 10.05.2015)

<http://translationjournal.net/journal/08world.htm> (erişim tarihi: 20.05.2015)